

І.М. Вигівська, к.е.н., доц.

І.Л. Грабчук, к.е.н., доц.

О.О. Зеленіна, к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИМИ РИЗИКАМИ

Здійснено ідентифікацію підприємницьких ризиків за видами господарської діяльності підприємства, уточнено методи управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання (внутрішні та зовнішні), обґрунтовано необхідність розкриття у бухгалтерській звітності даних про ризики у вигляді, що забезпечить високий ступінь прозорості та достовірності бухгалтерської інформації для підвищення прогнозності та забезпечення ефективності системи ризик-менеджменту. Досліджено теоретико-методичні аспекти економічного аналізу підприємницького ризику в частині оцінки фінансової стійкості та платоспроможності підприємства (визначено інформаційне забезпечення, порядок проведення аналізу та склад аналітичних показників, запропоновано модель оцінки ризику ліквідності балансу та модель оцінки ризику фінансової стійкості з використанням абсолютних показників). Розроблені пропозиції дозволяють у подальших дослідженнях удосконалити методичні підходи до облікового відображення заходів мінімізації негативних наслідків ризиків та формування інформаційного забезпечення аналізу підприємницьких ризиків.

Ключові слова: *підприємницький ризик; облік; аналіз; ліквідність; фінансова стійкість.*

Постановка проблеми. Підприємницька діяльність, що здійснюється в умовах жорсткої конкуренції, пов'язана з ризиками, і тому кожен власник зацікавлений в їх мінімізації або нівелюванні. Ведення бізнесу за таких умов викликає потребу у своєчасному виявленні та оцінці ризиків, їх можливих наслідків, що дозволило б в майбутньому мінімізувати втрати та обрати оптимальні заходи ризик-менеджменту.

Значне зростання збитковості підприємств свідчить, що без урахування фактора ризику в підприємницькій діяльності не

обійтись, без цього складним є отримання адекватних реальним умовам результатів діяльності [7].

Крім того, в сучасних умовах політичної та економічної кризи ідентифікація та оцінка ризиків є основою створення ефективної системи запобігання банкрутству підприємств.

Важливу роль в управлінні діяльністю підприємства в умовах ризику відіграє бухгалтерський облік як джерело формування інформаційного забезпечення системи ризик-менеджменту та інструмент мінімізації ймовірних наслідків господарських ризиків на всіх етапах ризикованих господарських процесів (шляхом створення резервів, систематизації даних про страхування та хеджування ризиків тощо).

Наведене вище підтверджує необхідність створення інформаційної бази, яка б містила дані для економічного аналізу ризиків, його результати, і була основою для прийняття рішень при управлінні підприємницькими ризиками. Тому бухгалтерський облік підприємницької діяльності та аналіз підприємницьких ризиків, виступаючи невід'ємними частинами налагодженої системи управління господарською діяльністю (в т. ч. підсистеми ризик-менеджменту), вимагають постійного організаційно-методичного вдосконалення.

Метою дослідження є окреслення особливостей обліково-аналітичного забезпечення управління підприємницькими ризиками, виявлення інформаційних бухгалтерських джерел для їх аналізу, уточнення методичних підходів до оцінки ризиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань аналізу підприємницьких ризиків, методики їх здійснення, системи оцінки їх рівня, облікового відображення наслідків ризику та заходів управління ним, обліково-аналітичного забезпечення ризик-менеджменту висвітлюються у працях таких вітчизняних вчених, як: К.П. Боримська, М.З. Валович, В.В. Вітлінський, В.М. Вовк, А.М. Герасимович, З.В. Гуцайлук, С.М. Дячек, М.Д. Корінько, Т.М. Королюк, Я.Д. Крупка, І.Д. Лазаришина, Л.А. Лахтіонова, Є.В. Мних, С.З. Мошенський, О.В. Олійник, І.А. Панченко, Л.О. Примостка, В.С. Рудницький, С.Б. Семенюк, Р.В. Федорович та ін.

Більшість зазначених вчених та науковців досліджували питання сутності, аналізу та оцінки окремих видів

підприємницьких ризиків. Лише невелике коло авторів проводили комплексне дослідження питань бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику, розглядали організацію та методику аналізу підприємницьких ризиків, досліджували проблеми облікового-аналітичного забезпечення управління в умовах ризику, тому дана тема залишається актуальною, а виявлені попередниками проблеми потребують пошуку нових підходів до вирішення, враховуючи реалії сьогодення.

Викладення основного матеріалу. Неefективність методів управління підприємницькою діяльністю в умовах ризику корелюється з відсутністю відповідного обліково-аналітичного забезпечення, що є наслідком проблемних питань, пов'язаних з трактуванням, визнанням та оцінкою підприємницьких ризиків. Як зазначає, С.В. Бардаш «існування різних підходів до розкриття сутності ризику не сприяє формуванню теорії та практики контролю ризиків, а також уповільнює запровадження вітчизняними суб'єктами господарювання ризик-орієнтованого внутрішнього контролю» [1, с. 9].

Під підприємницьким ризиком прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів, виникнення додаткових витрат у результаті здійснення діяльності. Підприємницькі ризики (для суб'єкта господарювання, який є прибутковою організацією) можна класифікувати за видами діяльності таким чином:

1) ризики операційної діяльності:

1.1) ризики процесу постачання (ризик придбання, транспортний, лізинговий, валютний, юридичний);

1.2) виробничі ризики (венчурний, технічний, екологічний, інноваційний і технологічний);

1.3) ризики процесу реалізації (товарний, комерційний, транспортний, юридичний, торговельний, валютний, маркетинговий, ризик неплатоспроможності);

2) ризики фінансової діяльності (кредитний, інфляційний, валютний, відсотковий та депозитний ризики, ризик неплатоспроможності та порушення фінансової рівноваги і розвитку тощо);

3) ризики інвестиційної діяльності містять ризики:

3.1) реального інвестування (ризик капіталу, портфельний та будівельний);

3.2) фінансового інвестування (ризик зниження доходності, портфельний ризик тощо).

Враховуючи той факт, що виміряти (оцінити) підприємницький ризик дуже складно, він безпосередньо не може бути об'єктом обліку. Система бухгалтерського обліку може фіксувати лише його ймовірні та дійсні наслідки (негативні та позитивні), а також відображати результати управління ризиками підприємницької діяльності (заходи ризик-менеджменту), зокрема:

1) прийняття ризику та лімітування його ступеня передбачає облікове відображення запланованої господарської операції у повному (без врахування ризику) або допустимому обсязі відповідно, а також витрат (втрат) за її результатами;

2) самострахування, тобто створення власних резервів, в обліку відображається як формування резерву (відповідно до виду ризику) для покриття його наслідків та використання за необхідності покриття негативних наслідків ризику;

3) страхування ризиків полягає в обліковому відображенні заборгованості перед страховиком, сплата страхового платежу, отримання відшкодування при отриманні негативних наслідків господарської операції;

4) розподіл (передача) ризику знаходить відображення в обліку у вигляді комісійних операцій з передачі дебіторської заборгованості факторинговій компанії, іншим спеціалізованим фінансово-кредитним установам (за умови відсутності права регресу).

Найбільш повно вказане питання розкрито в монографії В.В. Вітлінського та Г.І. Великоіваненко [3];

5) диверсифікація передбачає відображення в обліку господарських операцій за напрямом диверсифікації діяльності підприємства або окремих об'єктів обліку задля мінімізації ризиків та забезпечення його прибутковості;

6) інші заходи мінімізації ризику: хеджування господарських операцій, укладання опціонів, ф'ючерсів, форвардів, підвищення кваліфікації працівників.

Сучасні умови господарювання та кризові процеси, що відбуваються в країні, характеризуються високим ступенем невизначеності, тому діяльність кожного суб'єкта господарювання піддається впливу великої кількості різноманітних ризиків. Більшість наслідків підприємницьких ризиків викликає неплатоспроможність підприємства перед кредиторами, інвесторами та іншими контрагентами, отримання збитків чи недоотримання доходів, що послідовно призводить до банкрутства. Тому постає необхідність розкриття інформації про наявність та наслідки підприємницьких ризиків, а також зазначення тих заходів, які буде здійснювати підприємство для уникнення критичного рівня ризику. Вирішення цієї проблеми може забезпечити система бухгалтерського обліку, вихідним елементом якої є бухгалтерська звітність – основа інформаційного забезпечення ризик-менеджменту.

Як зазначає І.А. Панченко, інформація, що надається користувачам про наявні та потенційні ризики, є обмеженою, що впливає на достовірність показників звітності [8, с. 140]. Відображення у звітності даних про ризики в несистематизованому вигляді не забезпечить високого ступеня прозорості та достовірності бухгалтерської інформації, тому для підвищення прогностичності такої інформації доцільно розташовувати у звітності відомості про ризики за ступенем їх впливу на діяльність суб'єкта господарювання (фінансовий стан) та наводити інформацію про наслідки ризиків. Все це можливо зробити за допомогою спеціально розробленої форми внутрішньої звітності, яка дозволить отримати інформацію про фінансові результати діяльності підприємства з врахуванням наслідків ймовірних подій та оцінити ефективність застосування того чи іншого методу управління підприємницькими ризиками. Таким чином буде забезпечена своєчасність впровадження заходів щодо необхідності формування резерву, страхування ризиків, їх передачі або диверсифікації діяльності.

Одним із найважливіших етапів управління ризиком є його аналіз, мета якого – одержання необхідної інформації щодо структури та властивостей об'єкта ризику (майно, капітал, зобов'язання, фінансові результати, господарська операція або процес), виявлення основних видів ризику, що впливають на

цей об'єкт. Ризик доцільніше і вигідніше завчасно виявити, попередити або уникнути, ніж в подальшій роботі підприємства за допомогою управлінського впливу мінімізувати його наслідки.

Серед науковців відсутня єдина точка зору щодо послідовності здійснення економічного аналізу підприємницького ризику. Так В.А. Кравченко виділила два етапи аналізу ризику – етап виявлення ризиків (факторів ризику) та етап їх оцінки. Проте науковцем зазначено, що виявлення та оцінка тісно пов'язані між собою, і не завжди можна розділити їх на самостійні частини загального процесу. Крім того, часто аналіз здійснюється у протилежних напрямках – від оцінки до виявлення і навпаки [6, с. 66].

М.О. Фесюк та В.Л. Фесюк аналіз фінансових ризиків представляють у п'ятикроковій послідовності. Науковці також наголошують на застосуванні у практиці господарювання якісного і кількісного аналізу ризику [11, с. 253].

Т.Л. Мостенська зазначає, що аналіз ризику складається із виявлення ризику та його оцінювання [7, с. 75].

Н.С.Скопенко, Т.В. Рибачук-Ярова виділяють дев'ять етапів факторного аналізу та оцінки господарського ризику підприємств [10, с. 98–99].

Підсумовуючи наведене, можемо стверджувати, що на практиці аналіз підприємницьких ризиків здійснюється в два основні етапи:

- 1) якісний аналіз (виявлення ризиків);
- 2) кількісний аналіз – оцінка ризиків на основі абсолютних показників; оцінка ризиків на основі відносних показників.

Завданням якісного аналізу ризиків є виявлення джерел і причин ризиків, етапів і робіт, при виконанні яких виникає ризик [7, с. 77]. Головна мета якісного етапу – виявити основні види ризиків, що впливають на підприємницьку діяльність.

Підсумкові результати якісного аналізу ризиків слугують вихідною інформацією для проведення кількісного аналізу, тобто оцінюються лише ті ризики, які присутні при здійсненні конкретної операції алгоритму ухвалення рішення.

До основних завдань кількісного аналізу ризиків можемо віднести: обчислення числових значень величин ризиків; виявлення можливого збитку; розробку антиризикових заходів.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика основних методів кількісної оцінки підприємницького ризику

№ з/п	Ознака	Характеристика	Умови застосування	Точність оцінки	Витрати на проведення
	Метод				
1	Статистичний	Передбачає вивчення статистики фінансових результатів, що мали місце на даному чи аналогічному підприємстві, з метою визначення імовірності події, установлення величини ризику	За умови наявності даних про попередні періоди господарювання	Невисока	Середні
2	Аналітичний	Передбачає застосування аналітичних методів або стандартних функцій розподілу ймовірностей	За умови представлення детальних даних про вид діяльності	Середня	Незначні
3	Аналіз фінансової стійкості підприємства та оцінка його платоспроможності	Дозволяє передбачити ймовірність банкрутства. У першу чергу аналізу піддаються відомості, що містяться в документах річної бухгалтерської звітності	За умови надання фінансової звітності підприємства	Середня	Незначні

До основних методів кількісного аналізу ризику слід віднести імовірнісний, статистичний, імовірнісно-статистичний, аналіз ризику очікуваних збитків, експертний, аналітичний, імітаційного моделювання тощо. Проте в даний час найбільш поширеними методами кількісної оцінки підприємницьких ризиків є статистичний, аналітичний методи, аналіз фінансової стійкості підприємства та оцінка його платоспроможності (табл. 1).

Слід зауважити, що, здійснюючи кількісну оцінку підприємницького ризику, необхідно зупинятися на абсолютних та відносних показниках діяльності підприємства. Абсолютні показники беруться безпосередньо зі статей звітності і виражаються подібними одиницями виміру (гривні, штуки). На даному підетапі слід здійснити оцінку ризику ліквідності та фінансової стійкості. Для цього необхідним є групування активів та пасивів (табл. 2).

Таблиця 2

Групування активів та пасивів підприємства

Групи	Умовне позначення	Сума рядків балансу	Групи	Умовне позначення	Сума рядків балансу
Найбільш термінові	П ₁	Р 1610– Р 1630, Р 1690	Високо-ліквідні	А ₁	Р 1660–Р 1665
Коротко-строкові	П ₂	Р 1600	Швидко-ліквідні	А ₂	Р 1125–Р 1155
Довго-строкові	П ₃	Р 1500– Р 1515	Повільно-ліквідні	А ₃	Р 1100, Р 1190
Постійні	П ₄	Р 1495, Р 1520– Р 1525, Р 1660	Важко-ліквідні	А ₄	Р 1095

На основі порівняння згрупованих активів та пасивів визначається тип стану та оцінка ризику ліквідності (рис. 1).

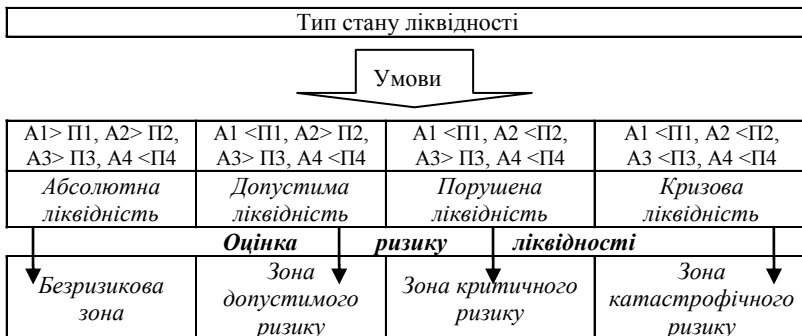

Рис. 1. Модель оцінки ризику ліквідності балансу з використанням абсолютних показників

Оцінка ризику фінансової стійкості підприємства представлена на рисунку 2. Це самий простий і наближений спосіб оцінки фінансової стійкості. На практиці ж можна застосовувати різні методики аналізу фінансової стійкості.

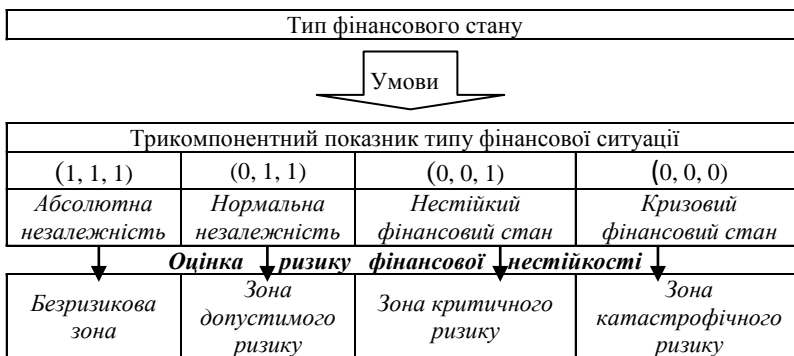

Рис. 2. Модель оцінки ризику фінансової стійкості з використанням

Дана методика передбачає розрахунок трикомпонентного показника типу фінансової стійкості, який визначається на основі таких показників, як: надлишок або нестача власних оборотних коштів; надлишок або нестача власних і довгострокових позикових джерел формування запасів;

надлишок або нестача загальної величини основних джерел для формування запасів і витрат. Значення трикомпонентного показника типу фінансової ситуації визначається рівним 1, якщо показник >0 , та рівним 0, якщо показник <0 .

Відносні показники розраховують шляхом розподілу відповідних статей звітності і представляють у вигляді відсотків чи коефіцієнтів.

Інформаційною базою для проведення економічного аналізу підприємницького ризику слугують: на першому етапі – статистичні, наукові, періодичні джерела; на другому – бухгалтерська звітність, зокрема фінансова, управлінська тощо. Проте враховуючи, що до складу підприємницького ризику належить значна кількість інших ризиків, вважаємо за необхідне розширити цей перелік інформаційних джерел: інформація про організаційну структуру і штатний розклад підприємства; карти технологічних потоків (техніко-виробничі ризики); договори і контракти (ділові і юридичні ризики); собівартість виробництва продукції; фінансово-виробничі плани підприємства тощо.

Здійснюючи аналіз підприємницького ризику, слід враховувати, що він не є самоціллю, а слугує основою для прийняття обґрунтованих і ефективних рішень щодо вибору оптимальних рішень чи видів діяльності, а також основою розробки заходів, спрямованих на запобігання чи зниження компенсацію ризику (можливих втрат).

Висновки та пропозиції. В ході дослідження виявлено, що велика кількість та різноманітність видів підприємницьких ризиків перешкоджають чіткому визначенню впливу їх наслідків на результати діяльності підприємства та його фінансовий стан в цілому. Тому здійснена ідентифікація підприємницьких ризиків (за видами діяльності підприємства) та основних методів управління ними (розподіл (передача) ризику, створення резервів на покриття його наслідків, страхування ризиків тощо) сприяє уточненню інформаційного забезпечення аналізу підприємницьких ризиків, що формується системою бухгалтерського обліку, та визначенню змістовних складових бухгалтерської звітності щодо ризикованих господарських операцій (процесів, видів діяльності), умовних та дійсних

наслідків ризику. Наведені результати дослідження дозволять у подальшому удосконалити методичні підходи до облікового відображення заходів мінімізації негативних наслідків підприємницьких ризиків та формування бухгалтерської звітності в частині показників, необхідних для проведення аналізу ризиків.

Окрім цього, обґрунтовано, що проведення аналізу ризиків у сучасних кризових умовах господарювання є необхідним заходом забезпечення безперебійного функціонування підприємства. Таким чином, запропоновані теоретико-методичні положення щодо аналізу підприємницьких ризиків на основі оцінки його фінансової стійкості та платоспроможності дозволять управлінській ланці суб'єкта господарювання проводити його з мінімальними витратами.

Список використаної літератури:

1. *Бардаш С.В.* Ризики як фактор фінансової небезпеки: сутність та можливості контролю / *С.В. Бардаш* // Всеукраїнська конференція «Фінансова безпека аграрного бізнесу» : тези виступів (23–24 верес. 2014 р., м. Житомир). – С. 9–11.
2. *Боримська К.П.* Стандарти управління ризиками в посиленні обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємством / *К.П. Боримська* // Економічні науки / Серія : Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(1\)_12.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(1)_12.pdf).
3. *Вітлінський В.В.* Ризикологія в економіці та підприємництві : монографія / *В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко*. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.
4. *Дмитриев И.А.* Учет уровня риска при планировании деятельности автотранспортного предприятия / *И.А. Дмитриев, Е.Н. Шершенюк* // Економіка транспорту і зв'язку. – 2012. – № 3. – С. 133–136.
5. Економічні ризики: фінансово-обліково-аналітичний аспекти : монографія / за ред. д.е.н., проф.

- З.В. Гуцайлюка.* – Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2011. – 200 с.
6. *Кравченко В.А.* Виявлення та опис підприємницьких ризиків: практичний алгоритм для українського бізнесу / *В.А. Кравченко* // Вісник Запорізького нац. ун-ту. – 2008. – № 1 (3). – С. 63–70.
  7. *Мостенська Т.Л.* Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / *Т.Л. Мостенська, Н.С. Скопенко* // Вісник Запорізького нац. ун-ту. – 2010. – № 3. – С. 72–79.
  8. *Панченко І.А.* Роль бухгалтерського обліку в системі ризик-орієнтованого управління / *І.А. Панченко* // Вісник ЖДТУ / Серія : Економічні науки. – 2012. – № 3 (61). – С. 138–141.
  9. *Пожуєва Т.О.* Виробничий ризик як складова сучасного підприємництва / *Т.О. Пожуєва* // Вестник нац. тех. ун-та «ХПИ» Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2011. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.kpi.kharkov.ua/BrowseByAuthorHtml/16632>.
  10. *Скопенко Н.С.* Аналіз факторів господарського ризику на етапах вибору цільового ринку підприємствами хлібопекарської галузі / *Н.С. Скопенко, Т.В. Рибачук-Ярова* // Наукові праці Нац. ун-ту харчових технологій. – 2009. – № 29. – С. 97–100.
  11. *Фесюк М.О.* Аналіз фінансових ризиків в системі стратегічного управління підприємством / *М.О. Фесюк, В.Л. Фесюк* // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. пр. ; відп. ред. *О.Є. Кузьмін.* – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 652 с.
  12. *Шальнин В.Д.* Обоснование необходимости учета рисков при оценке стоимости объектов интеллектуальной собственности / *В.Д. Шальнин* // Вестник Саратовского гос. тех. ун-та. – 2008. – № 4. – Т. 1. – С. 24–30.

ВИГІВСЬКА Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми організації та методики бухгалтерського обліку діяльності підприємств в умовах ризику;
- обліково-аналітичне забезпечення процесу управління господарськими ризиками.

E-mail: vygovskaya_irina@mail.ru.

ГРАБЧУК Ірина Леонідівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблемні питання бухгалтерського обліку операцій з реструктуризації підприємств;
- комп'ютеризація бухгалтерського обліку;
- обліково-аналітичне забезпечення діяльності комерційних банків.

E-mail: til83@mail.ru.

ЗЕЛЕНІНА Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту факультету обліку і фінансів Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми бухгалтерського обліку та контролю операцій з позиковим капіталом;
- наукові дослідження в бухгалтерському обліку.

E-mail: lenazelenina@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015.